

NESEFÎ, Ebû'l-Muîn

Eserleri. 1. Tebşiratü'l-edille* fi uşû-li'd-dîn. Kelâma dair en hacimli eseri olup bilgi teorisi, âlemin yaratılması, Allah'ın varlığı ve sıfatları konularını ele alır. Kitap önce Muhammed el-Enver Hâmid İsâ Abdüzzâhir tarafından tahkik edilmiş (doktora tezi, 1397/1977, Câmîatü'l-Ezher), daha sonra Claude Salamé (Dimaşk 1993) ve ilk cildi Hüseyin Atay (Ankara 1993) ikinci cildi Hüseyin Atay ve Şaban Ali Düzgün (Ankara 2003) tarafından yayımlanmıştır. **2. et-Temhîd. Tebşiratü'l-edille'nin bir özeti mahiyetindedir** (nşr. Habîbullah Hasan Ahmed, Kahire 1986; Abdülhay Kâbil, Kahire 1987). **3. Bahri'l-kelâm*.** Müellifin gençlik döneminde yazdığı muhtasar bir kelâm kitabıdır (İstanbul 1328; Konya 1329; Tunus 1986). Eseri İsmail Hakkı Uca – Mustafa Akdedeogulları (Konya, ts.) ve Cemil Akpınar (Konya 1977) Türkçe'ye çevirmiştir. **4. el-İsâd li-hude'î ehli'l-il-hâd.** Bâtıniyye'nin, muhataplarını etkilemek amacıyla kullandığı yöntemleri (hiyel) eleştiren bir eserdir (*Tebşiratü'l-edille*, II, 837). **5. İzâhu'l-mahacce fi kevnî'l-akli hucce** (*et-Temhîd*, s. 52). **6. Menâhicü'l-e'imme.** Fıkıh ve usulüne dairdir (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 487). **7. Şerhu'l-Câmi'i'l-kebir.** Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin eserine yapılmış bir şerhtir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 570). **8. Şerhu Te'vilâti'l-Kur'ân.** Müellifin öğrencisi Alâeddin es-Semerkan-dî'ye nisbet edilmekle birlikte içeriği Nese-fî'ye ait açıklamalardan oluşmuştur (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 176; TSMK, Medine, nr. 179). *et-Temhîd*'i neşreden Habîbullah Hasan Ahmed'in Nese-fî'ye *Kaşidü'l-kavâ'id fi 'ilmi'l-akâ'id* adıyla nisbet ettiği eserin (*et-Temhîd*, neşredeninin girişi, s. 43) *et-Temhîd*'in bir nüshası oldu-ğu (İÜ Ktp., AY, nr. 268) anlaşılmıştır.

Nese-fî'nin kelâma dair görüşleri hakkında yapılan araştırmalardan bir kısmı şunlardır: Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Matürîdî ve Nese-fî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı* (Ankara 1982, 1992); Zeki Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Nese-fî'ye Göre Tekvin Sıfatı* (yüksek lisans tezi, 1987, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); M. Said Özer-varlı, *Ebu'l-Muin en-Nese-fî'ye Ait Tebşiratü'l-edille'nin Kaynakları* (yüksek lisans tezi, 1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Hüseyin Sabri Erdem, *Tabsire'ye Semantik Yaklaşım* (doktora tezi, 1988, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Mehmet Uslan, *Ebu'l-Muin en-Nese-fî ve Kelam İmindeki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1990, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Şaban Ali Düzgün, *Nese-fî ve İslam Filozoflarına Göre Allah-Alem İliş-*

kisi (Ankara 1998); Nurullah Kayışoğlu, *Ebu'l-Muin en-Nese-fî'ye Göre İspât-ı Nübüvvet* (yüksek lisans tezi, 1999, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Adile Tahirova, *Kâdi Abdülcebâr ve Ebû'l-Muin en-Nese-fî'ye Göre Nübüvvetin Gerekli-liği* (doktora tezi, 2004, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 451; Nese-fî, *Tebşiratü'l-edille* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 2004, I-II, tür.yer.; ayrıca bk. neşredeninin girişi, I, 7-16; a.mlf., *et-Temhîd li-kavâ'id-i'tevhîd* (nşr. Habîbullah Hasan Ahmed), Kahire 1406/1986, neşredeninin girişi, s. 24-45; a.mlf., *et-Temhîd fi uşûli'd-dîn* (nşr. Abdülhay Kâbil), Kahire 1407/1987, s. 2-3, 10, 12, 25, 33, 52; Alâeddin es-Semerkan-dî, *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'ân*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 176, vr. 1^b; Fahrreddin er-Râzî, *Münâzarât* (nşr. Fethullah Huleyf), Beyrut 1984, s. 23; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 265; Zehebî, *el-Müştebih*, II, 607; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim* (nşr. M. Ramazan Hayr Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 308; *Keşfü'z-zunûn*, I, 570; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 216; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 487; Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 300; Hüseyin Sabri Erdem, *Tabsire'ye Semantik Yaklaşım* (doktora tezi, 1988), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 74; W. Madelung, "Abu'l-Mu'in al-Nasa'î and Ash'arî Theology", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth* (ed. C. Hillenbrand), Leiden 2000, II, 318-330; Adile Tahirova, *Kâdi Abdülcebâr ve Ebû'l-Muin en-Nese-fî'ye Göre Nübüvvetin Gerekli-liği* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 120-130; İzmirli İsmail Hakkı, "İslâm'da Felsefe Cereyanı", *DİFM*, sy. 17 (1929), s. 11-12; Mustafa Sait Yazıcıoğlu, "Mâtürîdî Kelam Ekolünün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr Mâtürîdî ve Ebu'l-Muin en-Nese-fî", *AÜFD*, XXVII (1985), s. 292-298; Metin Yurdagür, "Kurucusundan Sonra Mâtürîdiyye Mezhebinin En Önemli Kelamcısı Ebu'l-Muin en-Nese-fî'nin Hayatı ve Eserleri", *Diyanet Dergisi*, XXI/4, Ankara 1985, s. 27-43; A. J. Wensinck, "Nese-fî", *İA*, IX, 199; a.mlf., "al-Nasa'î", *EP* (İng.), VII, 968-969.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

NESEFÎ, Mekhûl b. Fazl

(مكحول بن الفضل النسفي)

Ebû Mutî' Mekhûl b. el-Fazl en-Nese-fî el-Hanefî (ö. 318/930)

Fıkıh ve kelâm âlimi, zâhid.

Hayatıyla ilgili bilgiler son derece sınırlıdır. Ceyhun ile Semerkant arasındaki Nese-f şehrinde yaşayan ve çok sayıda âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. Leknevî, Mekhûl'ün Ebû'l-Muin en-Nese-fî'nin dedesi olduğunu söyler (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 216). Zehebî, Müstağfirî'nin günümüze ulaşmayan *Târîhu Nese-f*'ine dayanarak adının Muhammed olduğunu kaydeder (*A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 33). Ancak

Mekhûl, *er-Red 'alâ ehli'l-bida'* (s. 54) ve *el-Lü'lü'yyât* (vr. 165^a) adlı eserlerinde ismini Mekhûl el-Fazl şeklinde verir. Kaynaklarda Muhammed b. Kerrâm'ın öğrencilerinden Yahyâ b. Muâz'ın talebesi olarak gösterilir. Fakat onun fırkalarla ilgili eserinde İbn Kerrâm, Yahyâ b. Muâz ve Kerrâmiyye fırkasına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Abdülkâdir el-Kureşî'nin onu Mekhûl b. Fazl en-Nese-fî ve Mekhûl en-Nese-fî diye iki ayrı şahıs olarak göstermesi (*el-Cevâhirü'l-mu'dıyye*, III, 498-499) bir zühul eseri olmalıdır. Hayatını Mâverâünnehir'de geçiren Nese-fî büyük bir ihtimalle bu bölgede vefat etmiştir.

Zehebî, Nese-fî'nin Dâvûd ez-Zâhirî, Ebû İsâ et-Tirmizî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerden rivayette bulunduğunu, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, Müstağfirî gibi kişilerin de kendisinden hadis rivayet ettiğini kaydeder (*A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 33). Ayrıca, Hanefî mezhebine bağlı olan Nese-fî'nin Şâfiî'yi eleştiren bir eser kaleme aldığını belirtir (*Târîhu'l-İslâm*, s. 573). Fıkıhla ilgili olarak kaynaklara intikal eden husus, rükûdan önce ve sonra elleri yukarı kaldırmanın namazı bozacağı şeklinde Ebû Hanife'den yaptığı nakildir. Mâverâünnehir ve Horasan'da ortaya çıkan mezhep ihtilâfları çerçevesinde bu rivayet tartışılmış, meselâ Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî, Hanefîler'in namazda rükûdan sonra ellerini kaldıran Şâfiî imamına uymalarının câiz olmadığını ileri sürmüştür. Siğnâki ve İtkânî gibi müellifler tarafından ele alınan rivayet müteahhirin dönemi fıkıh âlimlerince nâdirü'r-rivâye diye zikredilmiş ve bununla amel edilemeyeceği belirtilmiştir (Leknevî, s. 216-217).

Nese-fî kurtuluşa erecek fırkanın Ehl-i cemaat'ten ibaret olduğunu kabul etmekte, bunları "Hz. Peygamber'in sünnetine bağlı olan ve bid'atlardan uzak kalım" olarak tanımlamaktadır (*er-Red*, s. 62). İmanın asıl, amelin bunun uygulaması olduğunu söyleyen Nese-fî iman-amel ilişkisi meselesinde Mürcie'yi, kulların sorumluluk doğuran fiillerinin meydana gelişi hususunda Kaderiyye ve Cebriyye'yi, siyasî görüşleri bakımından Havâric ve Şi'a'yı eleştirmektedir (*a.g.e.*, s. 63-69). Kerrâmiyye'den söz etmemekle birlikte Allah'a cisim isnat edilemeyeceğini söylemesi onun İbn Kerrâm'ın görüşlerinden uzak olduğunu göstermektedir. Zâhid bir kişi olarak tanınan Nese-fî, *el-Lü'lü'yyât* adlı eserinde takip ettiği çizgiden zühd dönemi tasavvuf büyüklerinin hayatını bildiği ve bu alanda ortaya konulan literatürden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Zehebî onun güzel

şiipleri bulunduğunu söyler (*A'lâmü'n-nü-belâ*, XV, 33). Bu husus *e'l-Lü'lü'yyât*'ın çeşitli bölümlerinde göze çarpmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4801, vr. 172^a, 176^a, 208^a, 256^b).

Eserleri. 1. *Kitâbü's-Şu'â'*. Fıkıhla ilgili bir eser olup günümüze intikal etmemiştir. Müellifin namaz içinde elleri yukarı kaldırmanın hükmüne dair Ebû Hanîfe'den yaptığı rivayet bu kitapta yer almaktadır. 2. *Kitâb fi fazlı sübhânellâh*. Fuat Sezgin Viyana'da bulunan bir nüshasından söz etmektedir (GAS, I, 602). 3. *e'l-Lü'lü'yyât*. Kardeşlik, tevazu, adalet, kin ve buğzdan uzak durma, zikir, ihlâs, cihad, iyiliği emredip kötülükten sakındırma, murakabe, tövbe ve pişmanlık gibi elli dolayında ahlâkî-tasavvufî konuyu ele alan bir eserdir. Konular genellikle hadisler, İslâm ve tasavvuf büyüklerinin sözleri ve bazı ibretli hikâyelerle işlenmiş, zaman zaman şiiplere de yer verilmiştir. Büyük ilgi gördüğü anlaşılan, Sem'ânî'nin Rey'de hocası Ebû'n-Necîb el-Hammâmî'den dinlediğini söylediği eserin (*et-Taḥbîr*, I, 309) bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ayasofya, nr. 4801, vr. 165^a-264^b). Kitabın kısaltılmış bazı bölümlerinin bulunduğu eksik bir nüshası da aynı kütüphanede mevcuttur (Esad Efendi, nr. 1695, vr. 257^b-260^b). Eserin Ali b. İsâ b. Muhammed en-Nesefî tarafından ihtisar edilen müellif nüshasının Kahire'de bulunduğu zikredilmektedir (Sezgin, I, 602). 4. *er-Red 'ale'l-bida'*. *er-Red 'alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ'* adıyla da kaydedilen eser "yetmiş üç fırka" rivayeti esas alınarak hazırlanmıştır. Ana fırkalar Harûriyye, Revâfız, Kaderiyye, Cebriyye, Cehmiyye ve Mürcie diye altıya ayrılmış, her fırkanın on iki kolu verilerek sayı yetmiş ikiye, kurtuluşa erecek "cemat" grubuyla yetmiş üçe tamamlanmıştır. Doğu Hanefî -Mâtürîdî fırka geleneğinin zamanımıza ulaşan en eski çalışması olması bakımından ayrı bir önem taşıyan eser orijinal bilgiler içermektedir. Marie Bernand tarafından uzun bir girişle yayımlanan eser ("Le Kitâb al-radd 'alâ'l-bida' D'Abû Muḥîf Makḥûl al-Nasafî", *Aİsl.*, XVI [1980], s. 8-126) müellifin kelâm düşünceleri hakkında önemli ip uçları vermiş ve daha sonra yazılan bazı eserlere kaynaklık etmiştir (geniş bilgi için bk. Lewinstein, s. 93-118).

BİBLİYOGRAFYA :

Mekhûl b. Fazl en-Nesefî, *er-Red 'alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ'i'd-dâletü'l-muḍille* (nşr. M. Bernand, *Aİsl.*, XVI [1980] içinde), s. 54, 62-69; a.mlf., *e'l-Lü'lü'yyât*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4801, vr. 165^a, 172^a, 176^a, 208^a, 256^b; Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî, *Uşûlü'd-din* (nşr. H. P. Linss), Kahire

1383/1963, s. 241; Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, *et-Taḥbîr fi'l-mu'cemi'l-kebîr* (nşr. Münîre Nâcî Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 309; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 33; a.mlf., *Târîḥu'l-İslâm: sene 301-302*, s. 573; Kureşî, *e'l-Cevâhirü'l-muḍiyye*, III, 498-499; *Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1430, 1571; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 123; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 216-217; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 293, 357-358; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 470; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XII, 319; Sezgin, *GAS*, I, 601-602; U. Rudolph, *al-Mâtürîdî und die Sunnitische Theologie in Samarkand*, Leiden 1997, s. 88-105; Sönmez Kutlu, *Türkler'in İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2002, s. 263-266; W. F. Madelung, "Maturidîliğin Yayılışı ve Türkler" (trc. Muzaffer Tan), *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik* (haz. Sönmez Kutlu), Ankara 2003, s. 320-321; K. Lewinstein, "Doğu Hanefî Fırak Geleneği Üzerine Mülâhazalar" (trc. Sönmez Kutlu), a.e., s. 93-118.

İLYAS ÜZÜM

NESEFÎ, Necmeddin

(نجم الدين النسفي)

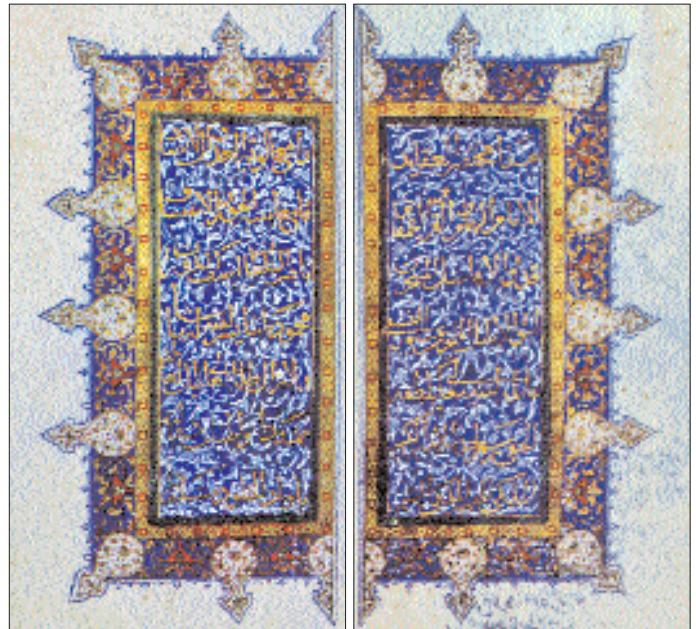
Ebû Hafs Necmüddin Ömer
b. Muhammed
b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî
(ö. 537/1142)

Hanefî fakihî,
muhaddis, müfessir, kelâmci.

461 (1068-69) yılında Buhara yakınlarındaki Nesef (Nahşeb) şehrinde doğdu. İlk tahsilini burada yaptı. Çok sayıda hocadan ders aldığı, 550 üstattan hadis naklettiği ve haklarında *Ta'dâdü şüyûḥi 'Ömer* adıyla bir eser yazdığı kaydedilmektedir. Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî, Cemâleddin Hâmid b. Mu-

ammed er-Rîğadmûnî, Muhammed b. Mâhân el-Kebindevî, Ömer b. Muhammed el-Buhârî el-Hoşnâmî, Ahmed b. Abdullah es-Sıbgî, İsmâil b. Muhammed et-Tenûhî, Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Ebû Ali Hasan b. Abdülmelik en-Nesefî hocalarından bazılarıdır. Karahanlılar döneminin önde gelen âlimlerinden biri olan Nesefî çeşitli ilim dallarında eserler kaleme aldı. Kuvvetli hâfizası, keskin zekâsı ve çok sayıda hadis ezberlemesi sebebiyle "Müftî's-sekaleyn" ve "Necmüddin" lakapları yanında "hâfız" unvanıyla da anıldı. Ancak hadis rivayeti konusunda zayıf olduğu kaydedilmiş, kendisiyle görüşmemekle birlikte dinledikleri konusunda ondan yazılı icâzet alan Sem'ânî rivayetlerinde hatalar bulunduğunu, senedlerdeki isimleri değiştirdiğini veya düşürdüğünü belirtmiştir. Nesefî'nin Bağdat'ta *Tatvîlü'l-esfâr li-taḥşîli'l-ahbâr* adlı eserini okuttuğu, birçok kişinin kendisinden hadis naklettiği ve hac için gittiği Mekke'de Cârullah ez-Zemahşerî ile görüştüğü belirtilmektedir. Talebeleri arasında *e'l-Hidâye* müellifi Burhâneddin el-Merginânî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Akilî, Muvaffakuddin Ahmed b. Muhammed el-Hârizmî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Belhî ez-Zahîr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Abdülcelîl es-Semerkandî, Ahmed b. Mûsâ el-Keşşenî, Burhâneddin Muhammed b. Hasan el-Kâsânî ve oğlu Ebû'l-Leys Ahmed b. Ömer en-Nesefî anılmaktadır. Nesefî 12 Cemâziyewel 537 (3 Aralık 1142) tarihinde Semerkant'ta vefat etti.

Eserleri. 1. *'Akâ'idü'n-Nesefî**. Nesefî'yi üne kavuşturan eserlerinin başında ge-

'Akâ'idü'n-Nesefî'nin unvan sayfaları (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2213)